

ARHĪVU SISTĒMAS VEIDOŠANĀS BULGĀRIJĀ

Development of Archive System in Bulgaria

Rīta Burceva

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, e-pasts: rita.burceva@rta.lv

Abstract. *Both Latvian and foreign researchers emphasise the importance of memory institutions (libraries, archives, museums, etc.) in the development of the world view of the public and the basic understanding of cultural values, and a document, which is a primary information carrier in the time and space, is a significant element of culture. The different history of development of various states determined the different peculiarities of the archive systems and their functions in the past and up to nowadays. Studying the specifics of development of archive systems in other countries gives us basis for gaining new experiences and developing cooperation, adopting the positive experience and seeking opportunities to provide access to the documentary heritage for the public needs. The purpose of the research – to study and describe the historical context for the development of the Bulgarian state archives. The object of the research – the peculiarities of development of activity of the state archives of the Republic of Bulgaria. During the course of research the materials collected by researchers of the history of Bulgaria were summarised, some monographs and research papers in professional publications by the archive science specialists were used. The historical origin of the development of Bulgarian archives is directly linked with the important role of Byzantium during the interregnum between the antique and medieval culture in Europe and Middle East. In 1952 the Central State Archive of History, the Central State Archive of the People's Republic of Bulgaria and regional state archives in the centres of 12 administrative regions. Following the administrative territorial reform from 1959–1963 there was a total of 12 state regional archives established in Bulgaria. During the period between 1961 and 1992 the regional archives are under the direct supervision of municipalities/ people's councils. In 1974 the third archive – the Central State Technical Archive was established.*

It can be concluded that regardless of the fact that in the 20th century the existent principles and methods of activity of archives in Russia were introduced in the archive activity in Eastern Europe and the Balkans, the different historical context of the development of various states determined different public attitude towards the preserved documentary heritage in the country, providing access to it and the assessment of the significance of the information included and facts described in the documents.

Keywords: *archival system, archives as memory institutions in Bulgaria, development.*

Ievads

Gan Latvijas, gan ārzemju pētnieki akcentē atmiņas institūciju (bibliotēku, arhīvu, muzeju u.c.) nozīmi sabiedrības pasaules uzskata un kultūras vērtību izpratnes pamatu veidošanā, un dokumentu, kas ir primārais informācijas nesējs laikā un telpā, ir nozīmīgs kultūras elements. Dažādu valstu tapšanas atšķirīgā vēsture nosaka arhīvu sistēmu un arī to veicamo funkciju atšķirīgās pagātnē un līdz pat mūsdienām. Citu valstu arhīvu sistēmu veidošanās specifika izpēte dod pamatu jaunas pieredzes uzkrāšanai un sadarbības veicināšanai, pārņemot pozitīvo pieredzi un meklējot iespējas nodrošināt dokumentārā mantojuma pieejamību sabiedrības vajadzībām.

Pētījuma mērķis – noskaidrot un raksturot Bulgārijas valsts arhīva veidošanās vēsturisko kontekstu. Pētījuma objekts – Bulgārijas Republikas valsts arhīva darbības attīstības īpatnības. Pētījuma gaitā apkopoti bulgāru vēstures pētnieku uzkrātie materiāli, izmantotas arhīvzinātnes speciālistu rakstītās monogrāfijas un pētnieciskie raksti profesionālajos izdevumos. Būtisku atbalstu un palīdzību pētniecības darbā sniedza arī Sv. Kirila un Metodija Veliko Turnovas universitātes docētāja Dr. hist. Anka Ignatova, iepazīstinot ar arhīvzinātnes stāvokli mūsdienā Bulgārijā un iesakot nozīmīgāko literatūru pētnieciskā darba izveidei.

Arhīvu veidošanās pirmsākumi Bulgārijā

Bulgārijas arhīvu attīstības vēstures sākums cieši saistīts ar Bizantijas svarīgo lomu starposmā starp antīko un viduslaiku kultūru Eiropā un Tuvajos Austrumos. Šis valsts pārvaldes aparāta darbība bija stingri reglamentēta, un ierēdņi rūpīgi dokumentēja aktuālās norises. Par Bulgārijas ciešo saikni ar Bizantiju liecina ievērojams daudzums informācijas, ko satur dažādas izcelsmes avoti (bizantiešu, itāļu, vācu, franču, arābu, armēņu u.c.). Tikai neliela daļa bulgāru izcelsmes dokumentu ir saglabājusies līdz mūsdienām. Uzreiz pēc kristietības pieņemšanas 9. gs. Bulgārijā notika distancēšanās no grieķu valodas un pilnīga pāreja uz bulgāru valodu kā valsts un rakstu valodu. Šajā viduslaiku Bulgārijas kultūras uzplaukuma periodā ievērojami palielinājās memoriāla rakstura dokumentu daudzums. Nav šaubu par viduslaiku Bulgārijā pastāvošo dokumentu daudzveidību, taču Bulgārijas arhīvzinātnes attīstības pētniece S. Petkova atzīst, ka līdz šim nav atrasti pārlicinoši pierādījumi arhīva vai iestādes, kuras pamatfunkcija un mērķis ir tieši dokumentu saglabāšana, esamību šajā periodā. Tomēr atsevišķu dokumentu kopumi tika uzkrāti patriarha un cara galmos, klosteros un baznīcās. Tie tika mērķtiecīgi saglabāti un vairākkārt izmantoti politiskiem, saimnieciskiem vai pat pētnieciskiem mērķiem (Петкова, 1994). Tā kā daudzi oriģināldokumenti ir nozaudēti vai iznīcināti, pētnieki arī no pastarpinātiem avotiem gūst apliecinājumus tā laika Bulgārijas caristes aktīvajai diplomātiskajai darbībai. Bulgārijas arhīvu vēstures pētniece M. Kuzmanova savā monogrāfijā raksta, ka, piemēram, pāvestu kancelejā reģistrēta cara Borisa un pāvestu Nikolaja I, Andriana II, Jāņa VIII, kā arī cara Kalojana un pāvesta Inokentija III korespondence (Кузманова, 2006). S. Petkova norāda, ka šajā laikā liels daudzums dokumentu gāja bojā ugunsgrēkos un plūdus, karos un tautas sacelšanos laikā, kā arī sabojājušies nepiemērotos uzglabāšanas apstākļos (Петкова, 1994). Taču lielāko postu bulgāru nacionālajam dokumentārajam mantojumam nodarījusi atrašanās Osmaņu impērijas varā vairāku gadsimtu garumā (1396–1878). Līdzīgu atziņu izsaka arī I. Silina, rezumējot šajā laikmetā Balkānu teritorijā pastāvošo situāciju dokumentu radīšanas un saglabāšanas jomā: "Arhīvu darbība tiek raksturota kā atpalikusi. Viens no būtiskākajiem iemesliem – Balkānu valstu atrašanās Turku impērijas iekarotajās teritorijās" (Силина, 2006).

Atšķirībā no Rietumeiropas, Bulgārijā turku sultānam piederēja augstākā administratīvā, militārā un reliģiskā vara. Tā tika realizēta caur attīstītu un labi apmācītu ierēdņu štatu, kas rūpīgi dokumentēja plašas un daudzvalodīgas teritorijas pārvaldīšanu. Kancelejas darbības un vispārējās administrēšanas prakses uzlabošanai tika radīti speciāli mācību un metodiskie līdzekļi, kuros aprakstītas prasības dokumentu veidošanai. Osmaņu impērijas lietvedībā pastāvēja kā atsevišķi dokumenti, tā arī to reģistrācijas žurnāli, dienasgrāmatas, aktu grāmatas u.c. Osmaņu impērijas dokumentu sistēma ir sīki analizēta B. Nedkova darbā par turku Osmaņu diplomātiku un paleogrāfiju (Недков, 1966). Nozīmīga iestāde bija Defterhana, kuras kancelejā tika dokumentēta informācija par ienākumu avotiem iekarotajās zemēs, iedzīvotāju samaksātajiem nodokļiem, bija izveidots valsts kases ienākumu un izdevumu reģistrs, fiksēts naudas izlietojums janičāru un citu militāro vienību uzturēšanai, cietokšņu nostiprināšanai, sultāna virtuves izdevumi utt. Defterhana savas funkcijas saglabāja līdz 1835. gadam, kad administratīvo reformu rezultātā tā tika pārveidota par Finanšu ministriju. Vietējās valsts varas iestādes izdeva rīkojumus par pārtikas un zirgu ekspropriāciju kara vajadzībām, karavīru vienību izvietojumu civiliedzīvotāju namos, un par šiem dokumentiem tika veikti ieraksti speciālos reģistros. Ar ierakstu reģistros apstiprināja īpašumtiesības, pirkšanas–pārdošanas līgumus, testamentus. Ir reģistrēti valsts varas iestāžu rīkojumi par nodevām un klaušām iedzīvotājiem, par "nemiernieku un bandītu" sagūstīšanu. S. Petkova, raksturojot Turku Osmaņu impērijas periodu Bulgārijas vēsturē un saistot to ar arhīvu sistēmas veidošanās nosacījumu analīzi, norāda, ka šāds saņemto un nosūtīto dokumentu reģistrs ir nozīmīga vēstures liecība par teritoriju, ko apdzīvoja bulgāru tauta (Кузманова, 2006; Петкова, 1994). 18. gs. beigās Osmaņu impērijas centrālajā pārvaldes aparātā un atsevišķās vietējās institūcijās jau bija izveidojušies apjoma ziņā iespaidīgi arhīvi. Saskaņā ar vietējām feodālisma tradīcijām tie tika glabāti sultānu pilīs, augstākā līmeņa ierēdņu namos vai attiecīgo iestāžu ēkās.

Taču neviena arhīvu jautājumos specializēta institūcija nekontrolēja šo dokumentu uzskaiti vai uzglabāšanas apstākļus. 19. gs. bija pirmie mēģinājumi daļēji koncentrēt dokumentus vienkopus un saglabāt likvidējamo institūciju arhīvus. Sultāns Rašids–paša 1846. gadā izdeva rīkojumu par īpašas ēkas būvniecību arhīva vajadzībām, un uz turieni tika pārvietoti apjomīgi vēsturisku dokumentu kopumi (Петкова, 1994). Bulgāru apdzīvotajā teritorijā bija uzbūvēta vēl viena nozīmīga dokumentu glabātava (1873) Veliko Turnovā, taču tā tika nopostīta un arhīvs sadedzis Atbrīvošanās cīņu laikā. Turki, dodoties projām no Bulgārijas teritorijas, lielu daļu dokumentu paņēma līdzi, vēl daļa ir nozaudēta, nelielu apjomu saglabāja krievu pagaidu pārvalde. Apdzīvotajās vietās atrasti dokumenti, manuskripti un grāmatas ("книги") turku, arābu un persiešu valodās. Starp tiem bija arī tādi, ko var uzskatīt par bulgāru tautas vēstures liecībām, un tika meklēti cilvēki, kas prastu tos uzskaitīt, sistematizēt un aprakstīt. Mūsdienās Sv. Kirila un Metodija Nacionālās bibliotēkas Orientālistikas nodaļā Sofijā glabājas, piemēram, tādi nozīmīgi uzziņu materiāli kā turku dokumentu uzskaites saraksts par bulgāru reliģiski nacionālajām atbrīvošanās cīņām, Osmaņu impērijas teritorijā 15.–19. gs. esošo kristiešu dievnamu saraksts, turku valodā esošu dokumentu (19. gs.) par bulgāru pretošanās kustību saraksts, persiešu un arābu manuskriptu uzskaites saraksts u.c. Vēstures pētniecības darbu sarežģī arī apstākļi, ka periodā starp abiem Pasaules kariem Turcijā pastāvēja decentralizēta arhīva dokumentu glabāšanas sistēma, taču paši dokumenti nebija pieejami ārvalstu, t.sk. arī bulgāru, zinātniekiem. Osmaņu impērijas laika arhīvu dokumenti kļuva daļēji pieejami tikai pēc Mustafas Kemala Atatürka nākšanas pie varas 1923. gadā. S. Petkova, raksturojot Bulgārijas arhīvu sistēmas tapšanas nosacījumus, norāda, ka pašā Bulgārijā pretošanās Osmaņu valdnieku varai un tautas identitātes meklējumi, kas vainagojās Atmodas procesos, sākās jau 18. gs., kad progresīvākie un izglītotākie tautas pārstāvji pievērsās vēsturisku liecību izpētei ar mērķi stiprināt cilvēku vienotības un spēka apziņu. Jau 19. gs. vidū radās pirmie dokumentu paraugu apkopojumi, kur tika izskaidrots, kā rakstāmas vēstules, noformējami finanšu un grāmatvedības dokumenti, kam bija plašs pielietojums dažādās valstīs un sabiedriskajās institūcijās, kā arī atsevišķu personu darbībā un lietišķajā korespondencē. Dokumentu vizuālais noformējums un struktūra pakāpeniski tika unificēti. Tipogrāfijā "Цариградски вестник" tika drukātas kristību un skolas absolvēšanas apliecības, ko izmantoja visā valstī teritorijā.

Pētot Bulgārijas vēstures attīstību dokumentārā mantojuma uzkrāšanas un saglabāšanas kontekstā, var secināt, ka interese par tautas vēsturi izteikti pastiprinājās jau 19. gs. trīsdesmitajos gados ar tā laika aktīvā mecenāta, Bulgārijas patriota un sabiedriskā darbinieka Vasila Aprilova (1789–1847) aicinājumu, ka bulgāru tautai pašai jādara zināmas pasaulei savas vēstures liecības. Vēsturniekam Marinam Drinovam, kas 19. gs. otrajā pusē strādāja Eiropas arhīvos un bibliotēkās, vācot materiālus par bulgāru tautas likteni, radās ideja par grāmatu un rakstītu dokumentu glabātavas izveidi savā dzimtenē ar domu, ka šiem materiāliem jābūt brīvi pieejamiem visiem interesentiem, un 1869. gadā viņš izveidoja "Bulgārijas grāmatu draugu biedrību", kas nodarbojās ar arhīvu un muzeju kolekciju komplektēšanu. M. Drinovs ieviesa bulgāru valodā arī terminus "dokuments" un "arhīvs" (Савов, 1990). Savā pētījumā S. Petkova min zīmīgus faktus, kas raksturo vispārējo attieksmi pret vēsturiskiem dokumentiem Bulgārijas Atmodas periodā. Piemēram, Vasils Levskis, viens no bulgāru brīvības cīņu organizatoriem, izprotot rakstīto dokumentu nozīmi, pievērsa sevišķu uzmanību to saglabāšanai un lika veidot to norakstus. Vienā no viņa vēstulēm ir teikts, ka šiem dokumentiem būs liela nozīme nākotnē. Cīnītāji par Bulgārijas reliģisko un nacionālo neatkarību skaidri apzinājās, ka viņu veikums ir tikai sākums nozīmīgiem procesiem, kas sekos turpmāk, tādēļ ir nepieciešams atstāt pietiekami daudz dokumentālu apstiprinājumu notiekošajam. Savu arhīvu uzturēja un rūpīgi reģistrēja saraksti arī ģenerālis G. Rakovskis (Савов, 1990).

Ar laiku Bulgārijā pakāpeniski tika veidotas nacionālas kultūras iestādes ar nosaukumu "читалище", kas pildīja visai daudzveidīgas funkcijas. Te atradās grāmatu kopumi, ko varēja izmantot lasīšanai (kā bibliotēkā), tika veidotas arhīvu dokumentu un muzeju priekšmetu kolekcijas. M. Kuzmanova norāda, ka pret grāmatām, dokumentiem, relikvijām izturēšanās bija

vienādi cieņpilna, un šos uzkrātā nacionālā kultūras mantojuma artefaktus parasti glabāja vienkopus. Jāpiezīmē, ka lielākā daļa bulgāru un viņu ārvalstīs dzīvojošo draugu neuztvēra šīs kolekcijas kā izpētes priekšmetu, bet šo kultūras iestāžu pastāvēšanu saprata tikai kā konkrētu vietu, kur savākt un uzglabāt bulgāru vēstures avotus. Tādā veidā dokumentu krātuves strauji paplašinājās, pieņemot dāvinājumus no vietējiem iedzīvotājiem un emigrējušajiem tautiešiem (Кузманова, 2006). Mūsdienās daļa šādā veidā savāktu dokumentu ir nodota Nacionālajai bibliotēkai Sofijā, bet apjomīgākais vēsturisko dokumentu arhīvs, turpinoties to vākšanas un kolekcionēšanas darbam, ir Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Zinātniskais arhīvs (Петкова, 1994).

19. gs. otrajā pusē dokumenti tika radīti dažādās institūcijās: pašvaldībās, skolās, revolucionārās, labdarības, kultūras, izglītības un citās sabiedriskās organizācijās. Tās veidoja savus nolikumus, izdeva rīkojumus, nosūtīja un saņēma vēstules, izsniedza apliecības un parādzīmes, noslēdza līgumus, un dokumentu sortiments liecināja par to sistēmas veidošanos. Dokumentus veidoja rakstveži, sekretāri, grāmatveži, lietveži, kas bija ne tikai šī pienākuma tehniskie izpildītāji, bet aktīvi notikumu līdzradītāji. Bieži vien dokumentus noformēja arī tautskolotāji. Katram dokumentu veidam bija savi noteikumi, kā tos pareizi uzrakstīt un noformēt. Rakstīšana nebija vienīgais informācijas saglabāšanas veids. Pilsētās sāka darbu pirmie fotoateljē (nosaukums ir saglabājies līdz mūsdienām), un fotogrāfijas "par piemiņu" kļuva aizvien populārākas. Ar laiku tās papildināja iestāžu un personu dokumentu kolekcijas un arhīvu fondus. Savi dokumentu fondi veidojās atsevišķās ģimenēs, kas nodarbojās ar rūpniecību, tirdzniecību vai citu saimniecisko darbību. Mūsdienās Bulgārijas valsts arhīvos atrodas daudz personu, ģimeņu, dzimtu un sabiedrisko organizāciju fondu, kas ir saglabāti vairākus gadu desmitus un ir nozīmīga nacionālā dokumentārā mantojuma daļa. 1878. gadā Bulgārija kļuva politiski neatkarīga no Osmaņu impērijas, taču tā bija valsts ar vājām sabiedrības pārvaldes tradīcijām. Rakstveži savā praksē centās izmantot nedaudzos no iepriekšējās bulgāru valsts laikiem saglabājušos dokumentus un atbrīvošanās cīņu memuāru literatūru. S. Petkova konstatē, ka šajā laikā profesionāli strādāt ar dokumentiem varēja pavisam neliels cilvēku skaits, un aktuāla bija arī piemērotas dokumentu uzglabāšanas vietas problēma. Neatkarīgās Bulgārijas pastāvēšanas pirmajās desmitgadēs tika ieguldīts liels darbs, sakārtojot un organizējot valsts iestāžu lietvedību. Tika pārņemta Krievijas lietvedības prakse, kas balstījās Prūsijā aizgūtā sistēmā reģistrēt, grupēt un sakārtot dokumentus lietās. Tika izdoti ar lietvedības organizēšanu saistīti noteikumi un rīkojumi virknei valsts un pašvaldību iestāžu, apgabalu un pagastu vadītājiem, Augstākajai Skaitīšanas palātai un citām institūcijām. Pārmaiņas tika ierosinātas arī likumdošanā, lai reformētu dokumentu pārvaldību un saglabāšanu valstī. Desmit gadus pēc Bulgārijas Atbrīvošanas cīņām izdevumā "Valdības Vēstnesis" tika publicēti "Pārejas noteikumi" grāmatizdevēju un zinātniskajām organizācijām. No šiem noteikumiem izriet, ka viss, kas attiecas uz Bulgārijas vēsturi ("старини", angl. – "memory sites"), t.sk. dokumenti, ir valsts īpašums, un tas nevar tikt izvests ārpus tās robežām, lai preventīvi ierobežotu to nozaudēšanu. Taču gan M. Kuzmanova, gan S. Petkova secina, ka diemžēl kopumā arhīvu sakārtošana un uzturēšana, dokumentu koncentrēšana vienkopus un komplektēšana ilgstošai un pastāvīgai glabāšanai joprojām sagādāja problēmas. Darbības norisinājās epizodiski, kampaņveidīgi, autonomi un pēc atsevišķu resoru iniciatīvas, tādēļ valstī kopumā to efekts bija minimāls.

Gabrovas valsts arhīva pirmais direktors M. Radkovs, veicot padziļinātu dokumentu izpēti kopā ar arhīvzinātnieku N. Savovu, konstatējuši, ka 1910. gadā Tautas sapulces XIV sesijā atkal tika aktualizēti jautājumi, kas saistījās ar arhīva problēmām un to radikāla risinājuma nepieciešamību. 1921. gada Bulgārijas "Izglītības likumā", tāpat kā iepriekš, bija noteikta Nacionālās bibliotēkas atbildība par dažādu materiālu, kam ir saistība ar Bulgārijas vēsturi, apzināšanu, uzkrāšanu un saglabāšanu. Bibliotēka ar minimāliem telpu, finanšu un cilvēkresursiem pieņēma štatā divus arhīvistus, bet direktore vairākas reizes (1923., 1926., 1932. gadā) vērsās Bibliotēku padomē ar lūgumu atbrīvot no tai neraksturīgo funkciju izpildes (Радков, Савов, 1970).

Arhīvu un muzeju nacionālā dokumentārā mantojuma pētniece A. Ignatova apliecina, ka daļa materiālu, kas attiecās uz Bulgārijas Atbrīvošanās cīņām, bija glābta, un ar laiku pētnieki pievērsās tā publicēšanai un popularizācijai. Joprojām turpinājās arī dokumentu uzkrāšana, ar ko aktīvi nodarbojās bijušie šo cīņu dalībnieki un viņu pēcteči (Игнатова, 2013).

Tā kā bija izveidojusies tradīcija muzejos, bibliotēkās un citās sabiedriskās institūcijās veidot lielākas vai mazākas arhīvu kolekcijas, tad šie nosacītie arhīvi bija pieejami arī kultūras un zinātniskiem nolūkiem. Gandrīz katrā muzejā (neatkarīgi no tā profila) bija uzkrāta kāda dokumentu kolekcija. Daudzas no šīm kolekcijām bija ievērojamas apjoma ziņā un vērtīgas no tajos ietvertās informācijas svarīguma viedokļa. Piemēram, 1904. gadā Sofijas nacionālajā muzejā tika izveidots tā sauktais "Atmodas arhīvs". 1908. gadā tas tika nodots Nacionālajam Etnogrāfiskajam muzejam, bet 1921. gadā daļa fondu tika nogādāta Nacionālās bibliotēkas Arhīva nodaļā. Tā izveidojās mūsdienās lielākais Bulgārijas atmodas vēstures dokumentu komplekss. No baznīcu un klosteru kolekcijām nozīmīgākā atrodas Rilas klosterī, taču savu arhīvu ir izveidojusi arī Svētā sinode. No valsts administrācijas un pārvaldes iestādēm tikai Aizsardzības ministrija izveidoja savu vēstures arhīvu. Taču valstī kopumā joprojām nepastāvēja mērķtiecīgi organizēta arhīvu darba sistēma un vēsturiski nozīmīgu dokumentu saglabāšana nenotika centralizēti. Vienā no saviem pēdējiem pētījumiem arhīvistikā S. Petkova atklāti norāda, ka Bulgārija bija pēdējā valsts Eiropā, kas salīdzinoši vēlu (1951. gadā) izrādīja politisko gribu sakārtot arhīvu darbības jomu un pieņēma atbilstošus tiesību aktus (Петкова, 2011).

Par mūsdienu Bulgārijas valsts arhīvu sistēmas veidošanās pirmsākumu var uzskatīt Nacionālās padomes 1951. gada 10. oktobrī izdoto dekrētu Nr. 515, ar ko likumā nostiprināta Bulgārijas Tautas Republikas valsts arhīva esamība. Tajā noteikti būtiskākie centralizētas arhīvu sistēmas darbības principi un attiecības starp šo iestādi un dažādu valsts un pašvaldību, kā arī privāto uzņēmumu arhīviem, noteikta kārtība, kādā izskata dokumentu uzglabāšanas termiņus. Pamatojoties uz šo dekrētu, tika izveidota Arhīvu pārvalde valsts Iekšlietu ministrijas ietvaros. 1952. gadā tika izveidots Centrālais Valsts vēstures arhīvs, Bulgārijas Tautas Republikas Centrālais valsts arhīvs un reģionālie valsts arhīvi 12 apgabalu centros. Pēc administratīvi teritoriālās reformas 1959.–1963. g. Bulgārijā pavisam kopā tika izveidoti 15 valsts reģionālie arhīvi. Laika periodā no 1961. līdz 1992. gadam reģionālie arhīvi darbojās tiešā pašvaldību/tautas padomju pārraudzībā. 1974. gadā tikai izveidots trešais – Centrālais Valsts tehniskais arhīvs (История. Държавна агенция "Архиви").

Secinājumi

Var secināt, ka, neraugoties uz apstākli, ka 20. gadsimtā arhīvu darbībā Austrumeiropā un Balkānos bija ieviesti Krievijā pastāvošie arhīvu darbības principi un metodes, atšķirīgais dažādu valstu veidošanās vēsturiskais konteksts nosaka arī atšķirīgu sabiedrības attieksmi pret uzkrāto dokumentāro mantojumu valstī, tā pieejamības nodrošināšanu un dokumentos ietvertās informācijas un aprakstīto faktu nozīmīguma izvērtējumu. Viens no būtiskākajiem Bulgārijas arhīvu sistēmas veidošanās atpalcības iemesliem – Balkānu valstu ilgstoša atrašanās Turku impērijas iekarotajās teritorijās. Dokumentārais mantojums ilgstoši netika centralizēti pārvaldīts un saglabāts, lai gan Atmodas procesu ietekmē artefaktu kolekcijas stihiski veidojās dažādās Bulgārijas apdzīvotajās vietās un atsevišķās autonomās institūcijās.

Par mūsdienīgas Bulgārijas valsts arhīvu sistēmas veidošanās pamatu uzskatāms Nacionālās padomes 1951. gada dekrēts, kas noteica sistēmas darbības galvenos principus un attiecības starp šo iestādi un dažādu valsts un pašvaldību, kā arī privāto uzņēmumu arhīviem.

Summary

Both Latvian and foreign researchers emphasise the importance of memory institutions (libraries, archives, museums, etc.) in the development of the world view of the public and the basic understanding of cultural values, and a document, which is a primary information carrier in the time and space, is a significant element of culture. The different history of development of various states determined the different peculiarities of the archive systems and their functions in the past and up to nowadays. Studying the specifics of development of archive systems in other countries gives us basis for gaining new experiences and developing cooperation, adopting the positive experience and seeking opportunities to provide access to the documentary heritage for the public needs.

The purpose of the research – to study and describe the historical context for the development of the Bulgarian state archives. The object of the research – the peculiarities of development of activity of the state archives of the Republic of Bulgaria. During the course of research the materials collected by researchers of the history of Bulgaria were summarised, some monographs and research papers in professional publications by the archive science specialists were used. Assoc. Prof. of St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo Dr. hist. Anka Ignatova, who introduced us with the state of the archive science in the contemporary Bulgaria and recommended us the most important literature for the development of the research paper, provided us with substantial support and assistance with the research paper.

The historical origin of the development of Bulgarian archives is directly linked with the important role of Byzantium during the interregnum between the antique and medieval culture in Europe and Middle East. The activity of the body of state administration was strictly regulated, and public officials documented all topical events with great care. There is vast amount of information, which contains various sources of origin (Byzantine, Italian, German, French, Arab, Armenian, etc.) that demonstrates the close link of Bulgaria with Byzantium. Very few documents of Bulgarian origin have survived today. Following the conversion to Christianity in the 9th century, Bulgaria started to detach itself from the Greek language and fully transitioned to Bulgarian as the state and written language. During this medieval golden age of Bulgarian culture the number of memorial documents increased significantly. Nobody doubts about the diversity of the existing medieval documents in Bulgaria, but the researcher of the Bulgarian archive science S. Petkova admits that so far there is no convincing evidence discovered to prove that the principal function and objective of the archive or institution was to preserve the documents. Nevertheless, some individual document collections were kept in the courts of the patriarch and the tsar, monasteries and churches. They were preserved knowingly and used multiple times for various political, economic or even research purposes. Since many original documents have been lost or destroyed, researchers find some proofs for the active diplomatic activity of the Bulgarian tsardom of that period in indirect sources of information. The researcher of Bulgarian archive history M. Kuzmanova writes in her monograph that, e.g. in the Papal records there is some correspondence between the Tsar Boris and Pope Nicholas I, Adrian II, John VIII, and between Tsar Kaloyan and Pope Innocent III registered. S. Petkova indicates that a vast majority of documents were destroyed by fire and floods, wars and the people's revolt, as well as damaged by unsuitable conditions of preservation. But the biggest disaster to the Bulgarian national documentary heritage was caused by its coming under the rule of the Ottoman Empire for several centuries (1396–1878). Unlike in the Western Europe, the Turkish Sultan enjoyed the highest administrative, military and religious power in Bulgaria. It was enforced through the use of developed and well trained army of staff, who documented the management of the vast and multilingual territory with great care. In order to improve the activity of the chancellery and the general practice of administration, there were some specific teaching aids developed where the requirements for creation of documents were described. The record keeping of the Ottoman Empire contained individual documents and their registration books, diaries, record books, etc. The local government institutions issued orders for expropriation of food and horses for the war efforts, housing of army units in the residential houses of civil population, and there were entries made regarding these documents in the special registers.

An entry in the registers certified property rights, purchase and sales contracts and wills. There were some recorded orders on taxes and corvee labour for the population, capture of "rioters and thugs". Describing the period of Turkish Ottoman Empire in the history of Bulgaria and associating it with the conditional analysis of the development of the archive system, S. Petkova points out that this register of received and sent documents is a significant historical testimony of the territory inhabited by Bulgarians. At the end of the 18th century, some impressive archives in terms of their size had already developed in the central administrative body of the Ottoman Empire and in some individual local institutions. According to the local feudal traditions they were kept at the palaces of sultans, in the houses of the high ranking government officials or in the buildings of relevant authorities. Nevertheless, there was not any specialised institution in terms of archive matters which would exercise any control over the conditions of recordkeeping and storage of these documents. In the 19th century the first efforts were made to put the documents partially in one place and to preserve the archives of the wound up institutions. In 1846 Sultan Rashid Pasha issued an order to build a specially designated building for the needs of an archive, and huge collections of historical documents were moved there. There was another significant document storage facility built in Veliko Turnovo (in 1873), but it was destroyed and the archive burnt down during the Fights for Liberation. Turks took many documents with them when they left the territory of Bulgaria, and some of them were lost, a small volume was preserved by the temporary Russian administration. There were some documents, manuscripts and books ("книги") in Turkish, Arab

and Persian discovered in some populated places. Among them there were a few that can be seen as the historical testimonies of the Bulgarian nation, and people who are able to record, systemise and describe them were sought. Nowadays in the Department of Oriental Studies of St. Cyril and Methodius National Library in Sofia, there are such important information stock preserved as the list of records of Turkish documents about the national and religious fights for liberation, the list of Christian churches in the territory of the Ottoman Empire in the 15th–19th century, the list of Bulgarian resistance movements (19th century) in Turkish, the list of records of Persian and Arab manuscripts, etc. The work of historical research is also made difficult by the fact that during the period between two World Wars, there was a decentralised preservation system of archive documents in Turkey, but the documents were not available to foreign, including, Bulgarian scientists. The archive documents of the Ottoman Empire period became partially available following the coming to power of Mustafa Kemal Atatürk in 1923. Describing the conditions for the development of the archive system in Bulgaria, S. Petkova points out that in Bulgaria the resistance to the power of the rulers of the Ottoman Empire and searches for the national identity which led to the Renaissance processes, started already in the 18th century, when the most progressive and educated members of the nation focused on the studies of historical testimonies for the purpose of strengthening the sense of people's unity and power. As early as in the 19th century the first collections of document samples appeared, where it was explained how to write a letter, how to prepare a financial and accounting documents, which had broad application in various state and public institutions, and activity and business correspondence of some individuals. The visual design and structure of documents were unified gradually. Baptism and school graduation certificates to be used in the whole territory of the state were printed at the printing house "Цариградски вестник".

Studying the historical development of storage and preservation of the documentary heritage in Bulgaria, it is possible to come to a conclusion that interest in the national history increased substantially in the thirties of the 19th century following the appeal of the active patron, Bulgarian patriot and public figure Vasil Aprilov (1789–1847), that Bulgarian people need to inform the world of its historical testimonies. The historian Marin Drinov, who worked in the European archives and libraries at the second half of the 19th century, collecting materials on the fate of the Bulgarian people, had an idea to create some storage facilities of books and written documents in his motherland for the purpose of making these materials freely available to everyone interested, and in 1869 he established the Society of Bulgarian Book Lovers, which dealt with compiling of archive and museum collections. M. Drinov introduced such terms in Bulgarian as the terms "a document" and "an archive". In her research S. Petkova mentions some very important facts that describe the overall attitude towards historical documents during the period of Bulgarian Renaissance. For example, Vasil Levski, one of the organisers of Bulgarian resistance fights, being aware of the importance of written documents, paid special attention to their preservation and ordered some copies of them to be made. In one of his letters it reads that these documents will be of great importance in the future. Fighters for the religious and national independence of Bulgaria were clearly aware that their performance is just the beginning of some significant processes that would follow; therefore it was necessary to leave as much documentary evidence of those events as possible. General G. Rakovski also maintained his archive and registered his correspondence with utmost care.

As the time passes by the national cultural institutions under the name of "читалище", which had multiple functions, were gradually established in Bulgaria. They contained book collections which were available for reading (similarly to those in libraries); some archive document and museum item collections were developed. M. Kuzmanova continues that books, documents, relics were treated in an equally respected manner, and these artefacts of the preserved national cultural heritage were usually stored together. It is worth noting that the majority of Bulgarians and their friends residing abroad did not see these collections as objects for studies, they saw the existence of these cultural institutions as a place of collection and storage of these Bulgarian history sources. So the document storage facilities increased rapidly, accepting donations from local inhabitants and emigrated fellow countrymen. Nowadays some of these collected documents are transferred to the National Library in Sofia, but the largest archive of historical documents, whose collection and preservation is ongoing, is the Science Archive of the Bulgarian Academy of Sciences. During the second half of the 19th century, there were documents created by various institutions: local governments, schools, revolutionary, charity, culture, education and other public organisations. They developed their regulations, issued orders, wrote and received letters, issued certificates and promissory notes, entered into contracts, and the range of documents showed the development of their system. Documents were created by writers, secretaries, accountants, record keepers, who were not only the technical executors of this duty but active co-creators of events. As often as not documents were registered by primary school teachers. Every type of documents had its own rules, how to write and register them correctly. Writing was not the only form of preservation of information. The first photo studios (the name has been preserved until today), and the photographs "as a memento of" became more and more popular. In the long run they supplemented the institution and personal document collections and fonds. Some families, which were engaged in industry, trade or other economic activity, created their own document collections. Nowadays the state archives of Bulgaria contain fonds of many persons, families, and public organisations, which have been preserved for several decades and which form a significant part of the national documentary heritage. In 1878 Bulgaria became politically independent from the Ottoman Empire; however it was the state with poor traditions of public management. Writers tried to use the few documents preserved from the times of former Bulgarian state and the memoirs of the fights for resistance. S. Petkova came to the conclusion that during this period there were very few

people who were able to work with documents professionally, and it was a topical problem that there was no place for suitable storage of documents. During the first decades of existence of the independent Bulgaria extensive work was done in order to arrange and organise the recordkeeping of state institutions. The recordkeeping practice of Russia was adopted, which was based on the system borrowed from Prussia to register, classify and arrange document files. Some regulations, regarding the organisation of recordkeeping and orders for the state and local government institutions, district and parish leaders, the Supreme Chamber of Counting and others, were issued.

There were some legislative changes proposed in order to reform the management and preservation of documents in the country. Ten years after the fights for Liberation of Bulgaria, the Transitional Regulations for book publishers and scientific organisations were published in the publication "The Government's Gazette". These regulations provide that anything that refers to the history of Bulgaria ("старини", "memory sites" in English), including any documents, are the property of the state, and in order to limit the chances of losing them, they cannot be taken out of the state borders.

The first director of the Gabrovo State Archive Mladen Radkov, who conducted a thorough examination of documents together with the archive science researcher N. Savov, established that during the session XIV of the People's Meeting in 1910 the matter of archive problems and the necessity for a radical solution were brought forward again. In 1921 the Bulgarian law on Education made the National Library responsible for the collection, storage and preservation of various materials relating to the history of Bulgaria, as it was before. The library hired two archivists with minimum space, financial and human resources, but the director approaches the Council of Libraries several times (in 1923, 1926 and 1937) with a request to release it from the fulfilment of uncharacteristic functions. A researcher of the national documentary heritage of archives and museums A. Ignatova confirms that some of the documentary heritage regarding the fights for Liberation of Bulgaria was saved, and soon researchers focused on their publication and popularisation. Collecting of documents is still in progress, with the participants of these fights actively involved in it. Since a tradition developed to create larger or small archive collections in museums, libraries and other public institutions, these conditional archives are available for cultural and scientific purposes. Nearly every museum (regardless of its profile) had preserved a collection of some documents. Many of these collections were remarkable in size and value in terms of the importance of information they contained. For example, in 1904 the National Museum of Sofia created the so called "Renaissance Archive". In 1908 it was transferred to the National Ethnographic Museum, but in 1921 some of the fonds were delivered to the Archive Department of the National Library. This is how the largest set of historical documents of the Bulgarian Renaissance developed. In terms of significance the most important church and monastery collection is located at the Rila Monastery, but the Holy Synod has also developed its own archive. Speaking of the state administrative and government institutions only the Ministry of Defence developed its historical archive. But the purposefully organised system of archive activity was still non-existent in the state and the preservation of historically significant document was not centralised. In one of her most recent researches in archives S. Petkova indicates clearly that Bulgaria was the last state in Europe, which showed the political will so relatively late (in 1951) to put the field of archive activity in order and adopted the required legislation. The decree No.15 of 10 October 1951 by the National Council can be seen as the origin of the modern system of state archives of Bulgaria, where the existence of the state archive of the People's Republic of Bulgaria was set by law. It established the most important principles of activity of the centralised archive system and the relationship between this institution and archives of other state and local government institutions and private companies, as well as determined the order how the preservation period of documents is set. Based on this decree, the Archive Authority was established under the supervision of the Ministry of Interior. In 1952 the Central State Archive of History, the Central State Archive of the People's Republic of Bulgaria and regional state archives in the centres of 12 administrative regions. Following the administrative territorial reform from 1959–1963 there was a total of 12 state regional archives established in Bulgaria. During the period between 1961 and 1992 the regional archives are under the direct supervision of municipalities / people's councils. In 1974 the third archive – the Central State Technical Archive was established.

It can be concluded that regardless of the fact that in the 20th century the existent principles and methods of activity of archives in Russia were introduced in the archive activity in Eastern Europe and the Balkans, the different historical context of the development of various states determined different public attitude towards the preserved documentary heritage in the country, providing access to it and the assessment of the significance of the information included and facts described in the documents.

The objective of the research is to describe the popularisation experience of documentary heritage at the department of the particular archive in Bulgaria, emphasizing the specific aspects of this practice in order to formulate recommendations for similar activities in Latvia. The methods used in the research: analysis of some individual aspects of popularisation of the documentary heritage based on the normative enactments governing the activity of archives in Bulgaria, case analysis.

The State Agency "Archives" (SAA) of the Republic of Bulgaria is the institution that implements the national policy for collection, storage, systematisation and use of the historically significant archive documents. The Law on the State Archive Records adopted in 2007 defined the present name "Държавна агенция „Архиви“" and status. Unlike the State Archives of Latvia, which are under the supervision of the Ministry of Culture of the Republic of Latvia, Bulgarian archives are not under the supervision of any ministry and they operate according to the regulations

adopted by the Cabinet of Ministers (Министерския съвет). Popularisation of documents is the body of communication events, which are used to cover a wide circle of persons and institutions. It is directly connected to the social, political, cultural life in the country and region and it is aimed at the reflection of upbringing, educating, cultural, and science matters. The documents stored by the archive are permitted to be used in the premises of the search-room, receiving a copy of the document by mail or a saved text or picture reproduction on a different information carrier, it is allowed to obtain information through the use of traditional and digital media, and in the exhibitions, motion pictures, radio and television broadcasts, etc. Each department of the archive plans and implements the popularisation events of the documentary heritage separately from one another or in cooperation with museums, creative associations, scientific institutions and education establishments, other governmental and public institutions, the mass media, etc. They are initiated in order to introduce or remind the public of any significant events, processes, persons. There are varied forms of exhibition offerings: mobile and stationary, permanent and temporary, taking place in the premises of the archive and in the specifically adopted environment outside of it (in other institutions or outdoors), including in the electronic form. The archive of Gabrovo has substantial experience of work with the student group excursions from the city and the nearby neighbourhood, which require special preparation and ability to communicate with the youth, using understandable and acceptable to them materials and visual aids. Especially much attention in the Archive of Gabrovo is paid to the current and potential creators, who possess some unique documents that can come to the collection of the archive and become available to the wider public. Every year the number of these documents continues to grow, and they are added to the existing collections, in some individual cases following examinations by a body of experts, some new collections are created. One peculiarity is the so called "partial accessions", when the quantity of materials is insufficient to create a new collection, they also cannot be added to other collections, but considering their archival value, they are included in a special register and are publicly accessible, using the electronic database of the documentary heritage.

Main conclusions: despite being dully planned, in most cases under the situation of limited resources the popularisation events of the documentary heritage are based on the personal initiative, experience in building contacts and the ability to find some possibilities for improvement of this work through purposeful customer-oriented communication of the employees of the Archive of Gabrovo. It is important to use the personal connections and unforeseen events creatively in the work with the current and potential creators. In the public space the Archive Department of Gabrovo positions itself as an open institution that is ready to cooperate with all organisations and individuals interested for comprehensive and quality satisfaction of all public needs at all levels.

Literatūra un avoti

1. Игнатова, А. (2013). *Националното документално наследство и българските музеи (1878–1989 г.)*. Велико Търново: Фабер.
2. *История*. Държавна агенция "Архиви". Retrieved on April 16, 2017. <http://www.archives.government.bg/5-%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F-LM>.
3. Кузманова, М. (2006). *История на архивите и организация на архивното дело в България*. София.
4. Недков, Б. (1966). *Османо-турската дипломатика и палеография*. Ч. I.
5. Петкова, С. (2011). *Съпротивата срещу Указ 515 – причини и последствия (Щрихи към историята на българските архиви 2)*. Архивен Преглед. Кн. 2, 34–143.
6. Петкова, С. (1994). *Увод в архивознанието*. Велико Търново: Университетско издателство "Св. Кирил и Методий".
7. Радков, М., Савов, Н. (1970). *Из историята на Софийския градски архив при Столичната община*. Известия на държавните архиви. Кн. 19, 71–79.
8. Савов, Н. (1990). *Към историята на българската архивистика*. София.
9. Силина, И. Г. (2006). *Учебно-методическая программа курса "Всеобщая история архивов"*. Барнаул: Издательство Алтайского государственного университета.